

kako zrelost kriterija, s pravom konstatira Milisavac. Sijaset spomenutih (i drugih) kulturnih manifestacija u ta tri centra, uključujući i pokrenuti *Letopis*, dobivaju uporište u društvu, koje god. 1826. u Pešti osnivaju sedmorica građana pod imenom Matica srpska. Jedna od namjera joj je »da se knjige srpske rukopisne na svet izdaju i rasprostranjavaju, i to sad i otsad bez prestanka za svagda«. Ovo nagovještenje »apsolutuma«, taj izrečeni zanos, već nekoliko godina kasnije (1835) doživljava prekid. U slavenskom se svijetu sukobljavaju austroslavizam i rusofilstvo; vlasti su podozrive, daju nalog da se rad Matice obustavi. No poslije dvogodišnjeg prekida ova ustanova ulazi u *Cvetno doba*, pa nas autor upoznaje sa osnivanjem i organizacijom Biblioteke Matice srpske, sa osnivanjem Muzejske zbirke, Književnom zadužbinom Jovana Nake, borbom za Tekelijinu baštinu, te godinom 1848, odnosno pasivnim bitisanjem Matice tada.

U III. periodu Matičnog života i djelovanja, pod Bachovim apsolutizmom i provizorijumom, Matica je obnovila rad, dakako, pod prismotrom vlasti. *Letopis* tada izlazi samo dva puta godišnje (ranije četiri puta), a urednici su ugledna imena kao, npr., Jovan Subotić, Jaša Ignjatović, Antonije Hadžić i dr. Autor je u tom razdoblju prikazao izdavačku djelatnost ustanove, put Tekelijine biblioteke od revolucije do seobe iz Pešte, samu seobu Matice srpske iz Pešte u Novi Sad; zanimljivi su podaci u poglavlju »Ostale zadužbine i legati«, među kojima je bilo i ličnosti osrednjeg materijalnog stanja. Sa izvorima i literaturom ova monografija završava.

Možda bi poneko — po logici određenih kriterija — mogao prigovoriti opširnosti djela; pa ipak, knjiga se sa interesom čita, daje obilje podataka i oživljava kulturološka, političko-ekonomska i psihosociološka previranja tih godina ostavljajući vjernu sliku borbe jednog malog naroda u Ugarskoj za svoju kulturnu, a preko nje i nacionalnu afirmaciju. Autor kao da je srastao sa tom problematikom, a pri tome ostao objektivan, ne prešućujući ni ne umanjujući negativume pojedinaca ili grupa.

Branka Pribić

*Informacije o Međunarodnoj konferenciji o povijesti žena
(International Conference on Women's History — ICWH), Amsterdam,
24—27. III 1986.*

Ta je konferencija neposredni izdanak tradicije skupova historičarki (Historikerinnentreffen) koji su prije sedam godina započeli okupljanjem znanstvenica njemačkog govornog područja. Kako su ti susreti postupno dobivali internacionalni karakter, organizacija ICWH u Amsterdamu logički je nastavak takve razmjenjene iskustava.¹ Glavni inicijator i organizator ovaj je puta bila *Nizozem-*

¹ Usp.: *Andrea Feldman i Lydia Sklevicky*, Povodom šestog međunarodnog susreta historičarki, ČSP, 1985, 17 (2), 139—146.

ska nacionalna diskusiona grupa feminističkih historičarki (Landelijk Overleg Vrouwengeschiedenis) koja ove godine obilježava desetu godišnjicu svoga postojanja, a pomogle su u organizaciji brojne nizozemske akademske i vladine institucije.² Na skupu su referirale znanstvenice — prvenstveno povjesničarke — ali i iz drugih disciplina (povijest umjetnosti, sociologija, politologija, pa čak i teologija) iz sedamnaest zemalja Evrope, Sjeverne i Južne Amerike i Afrike.³

Radilo se u više radnih grupa (workshops) koje su formirane na temelju dva načela: na kronološkom principu bile su zasnovane radne grupe za stari, srednji i novi vijek, dok je većina grupa formirana na osnovi problemskog kriterija. U njima se u veoma širokom rasponu raspravljalo o ovim tematskim skupinama: Predočavanje žena; Povijest seksualnosti; Ženska homoseksualnost u povijesnoj perspektivi; Žene i rad; Obrazovanje; Politika i žene; Feminizam/Ženski pokreti; Metode i teorije povijesti žena; »Treći svijet« i historija žena — da nabrojim samo one s najvećim brojem podtema, odnosno »workshopa«. No, čini mi se da je već i ovaj, znatno skraćeni, prikaz tematskog raspona konferencije kadar otkloniti sumnje (koje više nije ni u tradicionalno konzervativnim akademskim krugovima na Zapadu pristojno naglas izreći) da istraživanje povijesti žena ni pošto ne znači promatrati jednu socijalnu grupu van konteksta cjelokupnog društva. Slijedeći imperativ sustavnog znanstvenog mišljenja »Qui bene distinguít, bene docet«, povijest žena ujedno znači osvještavanje povijesnosti odnosa spolova kao zanemarenog društvenog odnosa sui generis.

Ukratko ću naznačiti pojedinačne probleme obrađene u okviru tematskih skupina Feminizam / Ženski pokreti i Povijest žena u tzv. Trećem svijetu.

Prema mišljenju organizatorica, u historiografiji ženskih pokreta zamjetan je u posljednje vrijeme pomak naglaska od proučavanja organiziranog djelovanja žena i njihovih udruženja ka proučavanju života i djelovanja njihovih članica, ideja koje su zastupale o problemima politike, seksualnosti, obrazovanja i rada.⁴ *Problematiziranju biografskog pristupa* i biografije kao historiografskog žanra bila su posvećena četiri izlaganja i njihova je relevancija, da parafraziram formulaciju iz referata Rut Oldenzel (Yale University), u tome što se biografija neposredno obraća odnosu jastva (self) i društva. Dijalektička napetost toga suodnošenja omogućava praćenje načina na koje su žene postajale subjekti usprkos društveno nametnutim ograničenjima, a o njima je bilo riječi u kolektivnom izlaganju suradnica Nacionalnog centra za društvena istraživanja (CNRS, Pariz). Radna grupa o »ženskim mrežama komunikacije« (Women's Networks) diskutirala je o referatima Fie Dietersen (Univ. Utrecht) koja je govorila o krugu žena okupljenih oko nizozemske književnice Mine Kruseman (1839—1922) kao o inicijalnoj fazi stvaranja ženskog pokreta, te o izlaganju postdiplomantice povijesti iz Zagreba Dubravke Peić koja se, rekonstruiravši na temelju arhivske

² To su Univerzitet u Amsterdamu, Univerzitet u Utrechtu, Slobodni univerzitet Amsterdam, Ženski savjetodavni odbor Univerziteta u Amsterdamu, Odjel za pitanja emancipacije Ministarstva za društvena pitanja i zapošljavanje, Nacionalni odbor za razvojno obrazovanje i fondacija Stichting Nationaal Revalidatie Fonds.

³ Učesnice su došle iz ovih zemalja: Nizozemske, Belgije, Danke, SR Njemačke, Francuske, Španjolske, Velike Britanije, Finske, Islanda, Švicarske, Italije, Jugoslavije, SAD, Mexica, Argentine, Čilea i Egipta.

⁴ Usp.: Uvodnik tematskoj skupini Feminizam u konferencijskom zborniku, *International Conference on Women's History. Programme and Outlines of Papers*, Lilian de Bruijn, Annemarie de Wildt, Eds., Amsterdam 1986, str. 133.

grade djelovanje Društva likovnih umjetnica (1927—1940) založila za daljnja istraživanja aktivnosti i relevancije »ženske inteligencije« u Hrvatskoj između dva svjetska rata. O antinomijama odnosa emancipacije žena i »širih« emancipatorskih pokreta govorila su izlaganja u radnoj grupi *Feminizam i društvene reforme*. Marianne Walle (Pariz) prišla je tom problemu analizirajući položaj istaknutih žena (Lily Braun, Käthe Duncker, Luise Zeitz, Clara Zetkin) u Njemačkoj socijaldemokratskoj partiji, a Hildegard Knitterscheidt (Univ. Bonn) posredstvom ličnosti Jane Addams, američke sufražetkinje s prijelaza stoljeća. U okviru radne grupe *Feminizam i ženka seksualnost* izlaganja Françoise Basch (Univ. Paris) i Lucy Bland (Hatfield Polytechnic, V. Britanija) ukazala su na postojanje »nemonolitnih«, štoviše i veoma divergentnih shvaćanja pojedinih feministkinja o problemu slobodne ljubavi i seksualnog morala. Trees van Haaren (Univ. Utrecht) u svom je referatu prikazala sveobuhvatnu sliku poimanja spolnosti u okvirima nizozemskog pokreta za oslobođenje žena oko 1900. godine i izvela zaključak o povezanosti tih ideja s vladajućim shvaćanjima ženske psihologije i fiziologije. Radna grupa *Pouke ženskog pokreta o humanizmu* saslušala je referate Marian Schwegman (Univ. Leiden) koja je analizirala revolucionirajuće implikacije razumijevanja pojma morala talijanske sufražetkinje Gualberte Alaide Beccari (1842—1906) na mase talijanskih žena. Carolyn Steedman (Univ. of Warwick, V. Britanija) pokazala je kako biografsko-historijski pristup jednoj ženi može baciti novo svjetlo na šira društvena i kulturna pitanja, obradivši to na primjeru razvoja tzv. etičkog socijalizma i shvaćanja funkcije djece u političkoj misli. Irma Sulkunen (Univ. Helsinki) u svom se izlaganju usredotočila na »Emancipirajuće sestrinstvo« finskih žena srednje klase na prijelazu stoljeća, s osobitim osvrtom na učiteljice i žene aktivistkinje antialkoholičarskog pokreta. U okviru radne grupe *Feminizam i politika* Hanelore Schröder (Univ. u Amsterdamu) i Theresa Wobbe (Freie Universität Berlin) analizirale su u svojim referatima načine na koje su pojedinačne feministkinje razvijale nezavisne teorije i taktike kojima su izražavale političku i društvenu isključenost žena iz dominantnih socijalnih tokova. Margaret Stacey (Univ. of Warwick) i Andrea Feldman (IHRPH, Zagreb) raspravljale su o ideološkoj podijeljenosti životnih sfera muškaraca i žena (privatnoj nasuprot javnoj sferi). Referat A. Feldman prikazao je ideološki diskurs Ilirskog pokreta o mjestu i ulozi žene u njemu i u integraciji nacije, dok je referat M. Stacey, sociološkinje po formaciji, donio veoma značajno problematiziranje općeg mjesta feminističkoga konceptualnog aparata: nepomirljivog diferenciranja privatno/javno. Ona se na temelju analize bogate empirijske evidencije društvene stvarnosti Engleske 19. stoljeća založila za dinamičko shvaćanje »zasebnih sfera« dokazavši da su se one razlikovale ne samo prema klasnoj pripadnosti žena, već i da su u tijeku čitavog 19. stoljeća (i nadalje) doživljavale značajne mijene. Upravo je ona ideologija koja isključuje ženu kao povijesni subjekt nastojala na tome da te dvije sfere prikaže kao apsolutne, prirodne i zadane. Pojam »posredne zone« (intermediate zone) predložena je korekcija takvoj ideološkoj polarizaciji ženske svakodnevice. Radna grupa *Ženski pokreti nakon 1945.* saslušala je referate Arine Angerman (Univ. Groningen) i Lydie Sklevicky (IHRPH, Zagreb) koji su, svaki iz svog ugla, razmatrali probleme organiziranog djelovanja žena u uvjetima tzv. pune emancipacije žena. Arina Angerman je u svom izlaganju analizirala djelovanje nizozemske političarke Anne de Waal (1906—1981), dok je L. Sklevicky prikazala integraciju emancipatorskog procesa kroz mijene organizacione strukture AFŽ-a

u periodu od 1945. do 1953, do njegove definitivne integracije u SSRNJ). U posljednjoj radnoj grupi ove tematske skupine pod naslovom *Suvremeni ženski pokreti* referentice iz Francuske, Španjolske i Nizozemske pokušale su znanstveno utemeljiti proučavanje drugog vala feminističkih pokreta u svojim zemljama kombinirajući u svojim izlaganjima jednu od njihovih temeljnih značajki — dijalektičko jedinstvo aktivističkog i didaktičkog načela.

Odlučila sam se na detaljniju informaciju o izlaganjima te tematske skupine, budući da su u njezinom okviru referirale sve tri učesnice iz Jugoslavije, ali i zbog toga što je raspon obuhvaćenih tema omogućio ne samo prikaz povijesnih činjenica zanemarenih i marginaliziranih ili isključivanih u okviru konvencionalne događajne, ali i socijalne historije, već i plodnu diskusiju o potrebnim konceptualnim inovacijama u historiografskom istraživanju socijalnih pokreta uopće. Ukratko ću se još osvrnuti i na tematsku skupinu »Treći svijet« i historiju žena, budući da se prvi put na takvom znanstvenom skupu sustavnije pokušalo odgovoriti na otvorene probleme etno/evropocentrizma, ne zaustavivši se samo na općenitoj kritici androcentrizma u znanstvenom proučavanju žena. U okviru te tematske skupine djelovalo je nekoliko radnih grupa; radna grupa *Rod (gender) i rad u postkolonijalnom kontekstu* sastojala se od tri izlaganja koja su obuhvatila veoma raznolike geografske i vremenske raspone. Arlette Gautier (Pariz) istražila je problematiku suodnošenja roda, rase i klase u francuskim kolonijama Zapadne Indije (1635—1848); Dagmar Engels (London Feminist History Group) referirala je na temu: »Rad i nadnice, obitelj i fertilitet: žene u organiziranom industrijskom sektoru u Bengalu, 1890—1930«, dok je Ellinor Vos Vrije (Univ. Afteling, Nizozemska) analizirala teorijske pristupe ženama tzv. Trećeg svijeta, s osobitim kritičkim naglaskom na teoriji modernizacije. U zaključku svog izlaganja založila se za primjenu marksističko-feminističkog pristupa koji omogućava odgovore i na ona pitanja koja ostaju nedotaknuta proučavanjima isključivo usredotočenim na sferu proizvodnje. O *povijesti ženskih pokreta*, njihovim izvorima, razvoju i perspektivama govorila su izlaganja sudionica iz Egipta, Argentine, Čilea i Mexica, dok su dvije nizozemske učesnice referirale o ženama u Indiji i Indoneziji. Veoma je zanimljiva bila radna grupa *Kolonizirane žene i žene kolonizatori*. Nicole Lucas, novinarka i povjesničarka iz Amsterdama, govorila je o promjenama u odnosu kolonizatora i koloniziranih Indonežana nizozemske kolonije Istočne Indije na primjeru Sumatre u razdoblju 1900—1940. pod utjecajem dolaska većeg broja Evropljanki. Deborah Gaitskell (V. Britanija) je, analizirajući utjecaj misionarki na proces obrazovanja crnih žena u Južnoj Africi kasnog 19. stoljeća, uočila postojanje stalne napetosti između njihovih »plemenitih« ciljeva i činjenice da su ih, u želji da proizvedu »dobre kršćanske domaćice«, zapravo obrazovale za služenje bijelim poslodavcima. U okviru tematske skupine Metode i teorije u radnoj grupi *Etnocentrizam u historiografiji* prezentiran je referat koji se nastavlja na tu problematiku: Willy Jansen (Institut za kulturnu i socijalnu antropologiju Univerziteta u Nijmegenu, Nizozemska) izložila je kritiku orijentalizma⁵ koji je imao presudan utjecaj prilikom proučavanja položaja arapskih žena. Uz navedene radne grupe te tematske skupine, već je prvog dana rada osnovana permanentna (za vrijeme čitavog trajanja

⁵ Autorica je orijentalizam definirala prema određenju Edwarda Saïda kao »način na koji Zapad poima Istok. U skladu s tim određenjem, literatura o Istoku govori isto toliko o stavovima zapadnih autora o Istoku, koliko i o Istoku samom«, nav. dj., str. 174.

konferencije) ad hoc radna grupa pod nazivom *Grupa bijelih žena: rasizam u historiji žena*. U njoj su se okupile povjesničarke i aktivistkinje lokalnog anti-rasističkog pokreta koje su smatrale da organizatorice konferencije nisu kako zadovoljava uspjele realizirati svoj naum da daju znanstveni doprinos osporavanju evropocentrične predodžbe povijesti.⁶ Nalazeći donekle opravdanim taj prosvjed, praćen izradom »Platforme solidarnosti crnih žena« koja je čitana u tijeku zasjedanja svih radnih grupa, držim za potrebno spomenuti kako nitko od prisutnih, ni od organizatora, nije uočio prazninu prouzročenu neprisućnošću referentica iz socijalističkih zemalja (referentice iz Jugoslavije bile su jedina iznimka).

Zaključujući ovaj prikaz, valja naglasiti da je konferencija uspjela u svojoj namjeni da stimulira kontakte stručnjaka, iako je potvrđena pretpostavka organizatora da ne postoji jedinstven ni definitivni pristup u historiografskim istraživanjima koja imaju u žiži interesa povijest žena. Ta je zamjedba točna i u odnosu na aspekte predmeta istraživanja, i na okružje u kojemu se ono vrši (na univerzitetskim katedrama/seminarima tamo gdje su institucionalizirane ženske studije, u nezavisnim centrima za ženske studije vaninstitucionaliziranih studijskih grupa, i sl.). Stoga su, osim »akademske« radne grupe, u okviru konferencije organizirane i vrlo raznolike popratne manifestacije. Održano je savjetovanje o *izvorima za historiju žena* na kojemu su svoja iskustva razmijenile organizatorice nekoliko arhivskih centara;⁷ prikazana su tri filma redateljki iz Australije, Nizozemske i SAD,⁸ upriličena je posjeta trima izložbama.⁹

No, usprkos velikom trudu koji je uloženo u konferenciju, osim već navedenih, valja dodati i prigovor da je toliki broj radnih grupa, iako je omogućavao stručniju i upućeniju diskusiju, bilo teško pratiti. Organiziranje barem manjeg broja plenarnih sjednica ublažilo bi taj problem.

Lydia Sklevickej

⁶ Organizaciona grupa je u Uvodniku unaprijed pripremljenog konferencijskog zbornika naglasila kako želi pridonijeti ispravljanju »evropocentrične« predodžbe povijesti i pored pitanja o neegalitarnoj raspodjeli moći među spolovima analizirati i neegalitarne odnose među etničkim grupama, te fenomene rasizma i neokolonijalizma«, nav. dj., str. 1.

⁷ To su bili: YMCA Archives (St. Paul, Minnesota, SAD), Archiv der deutschen Frauenbewegung (Kassel, SR Njemačka), Centre d'investigacio historica de la dona (Universitat de Barcelona, Španjolska), International Archief voor de Vrouwenbeweging (Amsterdam), Archives, Recherches et Cultures Lesbiennes (Pariz), Women's Archive and Library Project (Oxford), Fawcett Library (London).

⁸ Australijske redateljke Megan Mc Murchy i Jeny Thornely predstavljene su dokumentarnim filmom u četiri dijela o ženskom radu u Australiji u vremenskom rasponu od 1780. do 1983; Carla Risseuw i Amara Amarasinghe režirale su film »The wrong end of the rope« (nizozemska proizvodnja, 1985) o ženama koje rade u industriji prerade kokosovih vlakana na Šri Lanki, dok je američki film »Born in flames« redateljke Lizzie Borden (SAD, 1983) prikazao znanstveno-fantastičnu viziju budućnosti ženskog pokreta.

⁹ Izložba u prostoru u kojemu je održana konferencija bila je posvećena životu nizozemskih žena u tijeku ovog stoljeća i obuhvaćala je fotografije njihovih aktivnosti u privatnoj sferi (domaćinstvo), javnoj sferi (rad) i politici (javne manifestacije). U Multimedijalnom centru Melkweg prikazana je izložba na temu tretiranja žena u stripu, dok je u amsterdamskom Židovskom povijesnom muzeju upriličena izložba o položaju žene u judaističkoj tradiciji.